

Abdulla
Qahhor

24/07/8
8/5/04
407431

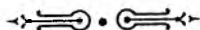
ANOR

ANOR

ABDULLA QAHHOR

ANOR

Qissa va hikoyalar

G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent - 2014

UO'K 821.512.133-3

KBK 84 (5 Ya) 6

K35

ISBN 978-9943-03-381-8

© Abdulla Qahhor
© G'afur G'ulom nomidagi
nashriyot-matbaa ijodiy
uyi. 2014

MUHABBAT

Qissa

YETIM

Meditsina fanlari kandidati Murod Ali sakkiz oydan beri o'lim to'shagida «ana ketdi, mana ketdi» bo'lib yotar, shaharning man-man degan tib arboblari uning chiqay-chiqay deb turgan jonini ming chora va tadbir bilan halqumida zo'rg'a tutib turishar edi.

Bemor cho'kkan ko'zlarini xiyol ochib, kechki shafaqdan qizargan deraza pardasiga qaradi, uning yolqinida qora ko'lankaday bo'lib turgan singlisi Marg'ubani ko'rib zaif, juda ham zaif tovush chiqardi. Marg'uba yugurib keldi, engashib qulog'ini uning og'ziga tutdi. Murod Ali boyagi zaif tovushga bor quvvatini sarf qilgan bo'lsa kerak, ko'zlarini yumdi, bir necha daqiqa kuch yiqqanidan keyin shu gapni necha bo'lib aytdi:

– Odam ko'p kelayotganga o'xshaydi, tugab borayotibmanmi?..

Marg'uba bemor kutganidek: «Yo'q, undoq emas, aksincha, falon-falon alomatlar tuzalib borayotganingizni ko'rsatadi», deyish o'rniga yig'lab yubordi. Murod Ali ko'zlarini kattaroq ochdi, boyagidan ko'ra bardamroq, lekin yig'lam-siragan tovush bilan dedi:

– Marg'uba, menga halitdan aza ochma, ko'z yoshi men o'lgandan keyin ham kerak bo'ladi.

Yotoqning qorong'i burehagidagi divanda o'tirgan Anvar ammasiga zarda qilib iringib o'rnidan turdi, tovush chiqarmay kuyunib yig'ladi-yu, oyoq uchida zalga otildi. Uning g'am-koyishdan zaif bo'lib qolgan vujudi titrar, endi sabza urgan soqol-mo'ylovi oppoq yuzida qurunga o'xshab ko'rinar edi. Hayal o'tmay Marg'uba yotoqdan chiqib zalning chirog'ini yoqdi va deraza ostidan odam yurgizmaslikni tayinlash uchun qarindoshlar, yor-do'stlar, Anvarning o'rtoqlari talabalar

o'tirgan mehmonxonaga tomon ketayotgan edi, Anvar uning bilagidan siltab to'xtatdi va g'ijini shivirladi:

– Amma, farosat degan narsa bormi, dadamning oldida muncha yig'laysiz!

Anvar hech qachon bunaqa muomala qilmagani, bu tahlilda gapirmagani uchun Marg'uba birpas hang-mang bo'lib qoldi-yu, esini o'nglab olganidan keyin yana yig'ladi.

– Dadangga mendan boshqa kuyadigan odam qolgani yo'q!

– Yolg'on! Kechagina birovga «Bayram ichi o'lib qolsa o'ligini ikki kun qanaqa saqlayman?» deganingizni o'z qulog'im bilan eshitdim-ku! Kuygan odamning ko'ngliga shunaqa gap keladimi! Kuygan odamning shunaqa degani tili boradimi!

Marg'uba kuyunib nimadir demoqchi bo'lgan edi, Anvar burilib dahlizga, undan hovliga chiqib ketdi.

Hovliga shom qorong'usi tushgan, gulzor atrofida bir necha erkak-ayol bitta-bitta qadam tashlab jimgina kezar edi. eshik ochilganda bir qarab qo'yishdi-yu, Anvarga hech kim e'tibor qilmadi. Anvar borib chinor ostidagi so'riga o'tirdi, ich-ichidan xuruj qilib kelayotgan yig'ini jonining boricha bosishga harakat qildi. Yig'i uning tomog'ida pixillagan tovushga, ko'zidan tirqirab chiqqan yoshga aylandi. Uning nazarida dadasining hayoti bir vaqtlar selday shovillab oqar edi, sakkiz oydirki, bu oqim borgan sayin susayib jildirab qoldi, bu kunlarda esa tobora siyraklashayotgan tomchiga aylandi. Kim biladi, oxirgi tomchi qachon «tik» etib tomadi-yu... Anvarning yuragi jig' etib ketdi. Nahot! Nahot quyosh so'nib, hayot uning uchun zulmatga aylansa! Dadasi uning hayot yo'lini avvalidan oxirigacha yoritib turganda tentirab qadam bosar edi-yu, hayot zulmatga aylanganda holi ne kechadi? Bu zulmatda unga kim qo'l cho'zadi? Anvarning ko'z oldiga ammasidan boshqa hech kim kelmadi. Qavm-qarindoshlar, yor-do'stlar keladi, ko'ngil so'raydi, achinadi, yig'laydi, lekin ertami-kechmi uyiga ketadi. Qoladigan, yelib-yuguradigan, haqiqatan, birdan-bir kuyadigan odam shu ammasi-ku! Anvar ammasiga qattiq tekkaniga pushaymon bo'ldi va uning befarosatligiga ham vaj topdi: oilaviy hayoti chayon bo'lib hamma asabini birma-bir chaqqan ayol-da, buning nimasidan o'pkalaydi kishi!

Eshik ustidagi chirog' yondi. Uning atrofida kattakon bir parvona aylanib qoldi. Hayal o'tmay Marg'ubaning eri Javlon tepakal, qip-qizil boshini eshikdan chiqarib Anvarni imladi. Anvar yugurib bordi, vino va chirik tamaki hidi anqib turgan Javlonning yonidan o'tib zalga, undan yotoqqa kirdi. Doktor dadasining bilak tomiriga ukol qilmoqda, ikki hamshiraning biri divanda bir qo'liga tayanib, boshini quyi solib o'tirgan ammasiga dori hidlatmoqda edi. Doktor chiqib ketgandan keyin Murod Ali holsiz ko'z ishorasi bilan Anvarni chaqirdi va eshitilar-eshitilmas: «Ammangga qara», dedi. Anvar borib ammasining yoniga o'tirdi, hol so'radi. Bu, avvalo, dadasining xohishi bo'lsa, undan keyin, boyagi qilgan dag'alligi uchun uzr so'ragani edi.

Qarindoshlardan ketadigani ketdi, qoladigani qoldi. Tun osoyishta o'tdi. Bemor faqat ikki marta uyg'onibdi, o'shanda ham zaif tovush chiqaribdi-yu Marg'ubaning so'rog'iga javob bermay yana uyquga ketibdi. Ertalab yana qarindoshlar, yor-do'stlar kelishdi. Bemor kech uyg'ondi. Uning yuziga qizillik yugurgan, ko'zlari katta, lekin sokin edi. Marg'uba buni, xayriyatlik alomati, deb qarindoshlardan suyunchi oldi. Qarindoshlar kirib bemorni ko'rmoqchi bo'lishdi, lekin doktor faqat uch kishiga ijozat berdi. Kirib chiqqan qarindoshlardan bukri bir kampir ko'ziga yosh olib: «Bechora chehra ochayotibdi», dedi. Pastlatilgan chiroq uzoq lipillaganidan keyin butkul so'nish oldida bir lopillab yog'du sochgani singari, tugab qolgan kasal ham abadiy ko'z yumish oldida shunaqa quvvat paydo qilib chehra ochar ekan.

Haqiqatan, kechga tomon Murod Alining ahvoli og'irlashdi, kechasi singlisini chaqirib: «Darmonim borida aytadigan gapimni aytib qo'yay», debdi.

Marg'uba bu gapni eri Javlonga aytdi. Ikkovi kengashib, vasiyatnoma yozdirgani notariusdan odam chaqiradigan bo'ldi.

Ertasiga ertalab Javlon borib notariusdan eski papka ko'targan jikkakkina bir cholni boshlab keldi. Marg'uba uni bemorning oldiga olib kirdi va eshikni qullab oldi.

Murod Ali vasiyatnomaga qo'l qo'yganidan keyin holdan ketganicha qaytib o'ziga kelmadi — saharga yaqin olamdan o'tdi.

Anvar karaxt bo'lib qoldi. Uning nazarida dadasi jon bergan daqiqada allanima, favqulodda bir narsa, dahshat ro'y

berishi kerak edi, biroq hech narsa bo'lmadi, lekin nimaga ko'zi tushsa nazarida yot-begona ko'rinar, qayerga bosh tiqsa hammayoq — uylar, hovli yeb qo'yayotganday bo'lar edi.

Anvar bilan hech kimning ishi bo'lmay qoldi. U vaqt o'tganini, qayerda turgani yo o'tirganini, nima qilgan yo nima qilayotganini idrok etmas, qulog'iga sidirg'a g'ovur, ahyonda Marg'ubaning chinqirig'i, motam kuyi, yana g'ovur, yig'i eshitilar, ko'ziga birday chipor izdihom ko'rinar edi.

Qayerdadir g'ovur-yig'i to'satdan bosildi. Marg'ubaning dod-faryodi eshitildi. Kimdir: «Dadang bilan vidolash», dedi. Anvarning ko'ziga tobutda yotgan dadasi ko'rindi, engashmoqchi bo'lgan edi, ko'zi tinib, boshi aylandi-yu, tobutning ustiga yiqilib tushdi. G'ovur, yig'i-sig'i ko'tarildi. Uning yon-verida tib xodimlari, o'rtoqlari turishgan edi, darrov chetga olib chiqib baland qabr toshining soyasiga o'tirg'izishdi: biri dori hidlatib yelpidi. kimdir galstugini yechib yoqasini ochib yubordi. Anvar birozdan keyin ko'zini ochdi, boshini ko'tardi. Uning qarshisida terga pishib ketgan Javlon qip-qizil tepakal boshini ro'molchasi bilan tez-tez artib yelpinar. yonida cho'nqayib o'tirgan o'rta yoshli bir xotin stakanda suv uzatib turar edi.

— Ich, jigarim, ich! — dedi xotin va stakanni uning qo'liga berib peshonasini siladi.

Xotinning tepasida turgan, qop-qora, sochi va mo'ylovi oppoq, barvasta kishi engashib Anvarning yelkasiga qoqdi.

— Mard bo'l, o'g'lim, mard bo'l!

Anvar suvni olib ikki-uch ho'pladi. Kimdir uning yelkasi osha shishadan suv quyib stakanni to'ldirdi. Anvar orqasiga qarab bir qo'lida galstuk, bir qo'lida shisha tutib turgan nozikkina qizni ko'rdi. Uning qovoqlari yig'idan shishgan, qizargan edi.

— Mard bo'ling, Anvarjon, — dedi qiz ham, picha turib ilova qildi: — Dadangiz dunyoga kelib nuqul odam orttirgan ekanlar, qarang, butun shahar, yosh-u qari...

Bu so'zlar Anvarning huvillab qolgan qop-qorong'u qalbiga go'yo uchqun sochib kirdi, uning ko'nglinigina emas, butun olamni yoritdi.

Uning ko'zi siyraklab qolgan odamlar orasidan ko'rinib turgan qabrga, qabrni ko'mib odam bo'yi ko'tarilgan gulchambarlarga tushdi. Shu choq Javlon uni qo'lidan tortib

turg'izdi va qo'ltiqlaganicha mashinaga tomon olib ketdi. O'rtoqlari uni mashinagacha kuzatishdi. Mashina qo'zg'al-ganda boyagi qiz derazadan galstugini uzatib yana bir marta: «Mard bo'ling, Anvarjon!» dedi.

Anvar boyagi xotin bilan qora kishi, bu nozik qiz kimlar ekanini bilolmay ketaverdi. So'rashning mavridi emas edi.

Kunlar o'tdi.

Anvar dadasining qirqi o'tgandan keyin bir kuni bu yil kursda qolganini rasmiylashtirish uchun fakultetiga bordi, qaytishda magazindan og'ir qog'oz xalta ko'tarib chiqqan o'sha qizni ko'rib qoldi. Qiz ko'channing naryog'ida turgan taksiga qarab jadalladi. Anvar yugurib borib og'ir yukni uning qo'lidan oldi. Bular yaqinlashay deganda boshqa bir odam olg'irlik qilib o'zini eshikka urdi-da, mashina jo'nab qoldi. Boshqa mashina kutish kerak bo'ldi. Qiz Anvardan hol-ahvol so'radi, o'qishi nima bo'lganiga qiziqdi, so'ngra dadasidan gap ochdi.

— Bu ko'hna shahar ko'chalari bino bo'lgandan beri bunaqa marosimni ko'rmagandir, — dedi va chuqur xo'rsindi. — Ha... u kishini kim tanimas edi! Ulug' shifokor edilar, hamma ulug' shifokorlar singari o'zlari shu kunlarigacha ming-minglab hayot chirog'ini yoqdilar! Meni ham o'lim changalidan yulib olgan edilar. Dunyoda shifokorlardan o'shandoq inson bormikin!

Qiz lablari pirqirab, qoshlari besaranjom bo'ldi.

— Qattiq betob bo'lganmidingiz? — dedi Anvar.

— Yo'q, — dedi qiz jimjilog'i bilan ko'zlarining chetini artib, — o'lim birdan chang solgan edi...

Gapdan gap chiqib ma'lum bo'lishicha o'sha kuni Anvarga suv bergan xotin bu qizning onasi Muborakxonim, «mard bo'l», degan qora kishi uning otasi Hakimjon ekan.

Anvar yaqinlashib kelayotgan taksiga qo'l ko'tardi, mashinaning eshigini oehib yukni qo'ydi, chetlanib qizga yo'l berdi. Qiz quyuc xayrlashib jo'nadi. Anvar uning ketidan qarab qoldi.

Anvar boya qizning ketidan yugurganida yukini ko'tarish bahonasi bilan otini so'ramoqchi bo'lgan edi, gap bilan bo'lib, so'rash esidan chiqib qoldi.

Bularning taksi olganini kimdir ko'rgan ekan, bu xabar shu kuniyoq quloqma-quloq Marg'ubaga yetib bordi: «Anvar Hakimjonning qizi Muhayyoni taksilarda olib yuribdi...»

Bu gapni Javlon ham tasdiqladi, dambiq qornini silkitib kuldi-da, «U qiz qabristonda ham Anvarga ko'p mehribonchiliklar qildi, uning ketidan ergashib mashinagacha keldi», dedi.

Marg'uba alamidan ingrab yubordi.

MUHAYYO

Ha, bu xabarni eshitib Marg'uba ingrab yubordi. Anvarning Muhayyo, ya'ni Hakimjonning qizi bilan munosabat paydo qilishi uning uchun ko'zlariga six qizdirib tiqish va har bir sog' tishini ombur bilan haftalab sug'urish bilan barobar edi.

Hakimjon vaqtida xushsurat va shirinzaibonligi bilan ko'p rasida qizlarning yuragini notinch qilgan, xushfe'l va xushtavozeligi, qo'y og'zidan cho'p olmaganligi bilan ko'pgina otionalarning havasini keltirgan yigit bo'lib, o'n yillik maktabda adabiyotdan dars berar edi.

U vaqtda Murod Alining xotini Rohatbegim tirik, Marg'uba shu yerda turib, o'n yillikda o'qir edi. Murod Ali singlisiga juda bino qo'ygan bo'lishiga qaramay to'qqizinchi sinfda nima bo'lib undan bexabar qoldi-yu, Marg'uba imtihonda bir necha fandan yiqilib, o'ninchi sinfga o'tolmadi. Uning yiqilgan fanlari ichida adabiyot ham bor edi. Rohatbegim hayron bo'lib, «Adabiyotni yaxshi ko'rar eding-ku, undan nega yiqilding?» deganida Marg'uba turib-turib: «Adabiyotni emas, adabiyot o'qituvchisini yaxshi ko'raman», deb yig'lab yubordi. Rohatbegim angrayib qoldi-yu, «yuzing qursin!» deyishdan boshqa gap topolmadi va bu fojiani eriga aytdi. Murod Ali Marg'ubaga yaxshi gapirib maslahat qildi: uyat-ayb. odob bobidan gapirib uyaltirdi: maktabdagi tegishli odamlar bilan gaplashib, yiqilgan fanlaridan qayta imtihon topshirtirdi.

Marg'uba o'ninchi sinfga o'tdi, o'qidi va shu bilan birga Hakimjonga zimdan shunaqa hujumlar qildiki, bahorga chiqquncha Hakimjon kechalari shiftga qarab oh tortadigan, yotgan yeridan turib she'rlar yozadigan bo'ldi.

Bahorga chiqib Hakimjon Marg'ubaga sovchi qo'ydi.

Bular bir-ikki yil durust turmush qilishdi. Keyin turmushning taxiri chiqa boshladi: avvalo Hakimjon uni na o'qishga ko'ndiroldi, na biron hunar orttirishga; so'ngra

Marg'uba tug'ishni xohlamadi — Hakimjondan yashirincha ikki marta homilasini nobud qildi. Bularning ustiga jahon notinch bo'lib, mamlakatda qiyinchilik boshlandi. Marg'uba bu qiyinchilikning oila hayotiga bo'lgan ta'sirini Hakimjonning noshud-notavonligidan deb bilib serxarxasha bo'lib qoldi. Bularning turmushiga kun sayin tuz solayotgan bu sabablarni Murod Ali ham bartaraf qilolmadi, Rohatbegim ham; aksincha, bularning aralashuvi Marg'ubani andishasiz qilib qo'ydi. Oqibatda bu ikki oila orasiga sovuqchilik tushdi. Shundan keyin Marg'uba akasining tazyiqidan o'zini ozod sezib, Hakimjonni izzat qilmaydigan bo'lib qoldi.

Urush boshlandi. O'n bir oydan keyin Hakimjon harbiy xizmatga chaqirildi, yetti oyni lagerda o'tkazdi. Dastlabki bir-bir yarim oyda Hakimjon Marg'ubaga o'ntacha xat yozdi. Biroq Marg'ubadan bitta javob keldi, xolos. U ham qabr toshida yozilgan xatday sovuq, undagi «sog'inchli salom», «jonim», «judolik» singari so'zlar qabr toshiga ilingan rang-barang qog'oz gullarga o'xshar edi.

Yetti oy deganda Hakimjonning batalyoni frontga jo'naydigan bo'ldi. Hovli vokzalga uncha uzoq emasligidan foydalanib Hakimjon komandiridan javob olib yugurdi, yugurib borar ekan, Marg'uba ko'ziga goh og'ir xasta holda rangi sarg'ayib to'shakda yotganday ko'rinib yuragi ezilar, goh eshikdan loladay yashnab, quchoq ochib chiqadiganday entikar edi.

Hakimjon muyulishdan burilganida hovli eshigi oldidagi o'zi o'rnatgan o'rindiqda pista chaqib o'tirgan Marg'ubani tusmol bilan tanidi: sochini qirqtiripti. Marg'uba uni ko'rib o'rnidan turdi, yerga qaraganicha, uyulib yotgan pista po'choqlarini oyog'i bilan nari-beri surdi. Uning egnida yengsiz katak kofta, tor kulrang shim — xuddi kaltakesakka o'xshar edi. Hakimjon kelib undan ikki-uch qadam narida to'xtadi. Marg'uba unga iljayib, ko'zlarini pirpiratib qaradida, hamon pista chaqib po'chog'ini tuflar ekan: «Kechirasiz, taqdir ekan... — dedi va xixilab kuldi, — men taqdirning qo'lida o'yinchoqman!..»

Hakimjon unga boshdan-oyoq razm soldi va qorni do'ppayib turganini payqadi-da, nima deyishini bilmay burilib ketar ekan: «Xo'p, eson-omon qutuling!» — dedi va kerza etigini to'qillatib jo'nab qoldi.

Hakimjon muyulishdan o'tib ellik qadam bosmasdan darmoni qurib birovning zinasiga o'tirib qoldi va umrida birinchi martaba dildan chiqarib: «E, xudo, meni urushdan omon qaytar! Keyin nima qilsang mayli: quloqlarimdan tutun, ko'zlarimdan alanga chiqar!» — dedi va jo'nab ketdi.

Yo'llar, shaharlar, manzillar... Tutun, alanga, xarobalar... To'plar, tanklar, samolyotlar na'rasi... Yer tishlagan o'liklar, hayqirgan, ingragan tiriklar... Hakimjon nimalarni ko'rmadi, nelarni boshidan kechirmadi, lekin hamma yerda, hamma vaqt, har qanday holatda, urushning oxirgi oylarida chap oyog'i sonidan kesilib gospitalda yotganida ham Marg'ubaning pista chaqib tirjayib turgani ko'z o'ngidan, «Taqdir ekan, men taqdirning qo'lida o'yinchoqman», degani qulog'idan ketmadi.

Hakimjon gospitaldan shimining bir pochasini osiltirib, ikkita qo'ltiqtayoq bilan chiqdi: g'alabadan keyin ham O'zbekistonga qaytgani shoshilmadi, biroz vaqt Minskda, keyin Kiyevda holi-baqudrat ishlab rizqini terib yurdi. Kiyevda oyoqsoz yaxshi ustalar paydo bo'ldi. Hakimjon oyoq soldirib, sal kunda qo'ltiqtayoqni tashladi, to'qillab, g'ijirlab bo'lsa ham bemalol yuradigan bo'ldi. Uning yurib ketayotganini uzoqdan ko'rgan odam bir oyog'i yog'och ekanini tezda payqayolmas edi.

Shundan keyin uning ko'ziga jonajon shahri, o'ynab-o'sgan ko'chalari, qarindosh-urug', yor-do'stlari ko'rindi, vatanini sog'indi.

Hakimjon bir oyog'idan ajralgandan keyin avval umuman tiriklikdan, keyinchalik O'zbekistonga qaytishdan umid uzgani uchun xat yozishni to'xtatib qo'ygan edi, shuning uchun uning to'satdan kirib kelishi qavm-qarindoshlari, yor-do'stlarinigina emas, begona odamlarni ham suyuntirib yubordi. Hamma, har bir kishi unga biron yaxshilik qilgisi, loaqal biron og'iz yaxshi so'z aytgisi kelar edi.

Mehmondorchiliklar boshlanib ketdi. Bu mehmondorchilikda ko'proq frontoviklar bo'lgani uchun suhbat ko'proq front xotiralari, qolaversa, bu yerdagi qiyinchiliklar to'g'risida ketar edi. Bu o'tirishlarda faqat ikki narsa to'g'risida — Hakimjon oyog'ini qayerga tashlab kelgani-yu, Marg'uba nima bo'lgani va nima qilib yurgani to'g'risida hech kim

og'iz ochmas, Hakimjonning chap oyog'i yog'och, Marg'uba bir vaqtlar uning xotini bo'lganini hamma bilsa ham bilmaslikka olar edi.

Uning yor-do'stlari harakat qilishgan bo'lsa kerak, tuman hokimiyati unga avval bir xona uy, keyinroq hovli berdi. Ilgari qayerda turganini so'ramadi; maorif bo'limi uni ilgarigi vazifasiga — o'sha maktabga adabiyot o'qituvchisi qilib tayinladi. Oradan bir-ikki oy o'tgandan keyin qarindoshlar o'rtada turib unga eri urushning boshida halok bo'lgan Muborakxon degan juvoni olib berishdi. Oradan bir yil o'tgach, ular qiz ko'rishdi, otini Muhayyoxon qo'yishdi.

Qop-qora tunda charaqlagan yulduzlar, qish qa'ridan bahor quchog'iga otilib chiqqan rasida qizlarning jamoli ta'rifga sig'adimi?

Muhayyo keksa tabiat bor hunarini, tamomi makr-u hiylasini ko'rsatib oro bergan o'shanday rasida qizlardan biri, lekin yana allanimasi bilan mahallaning bino qo'ygan bisoti bo'lib yetishdi.

Uning husnidan o'zga yana nimasi boshqa qizlardan ortiq? Nima uchun tengqurlari, hatto o'zidan kattaroq qizlar ham uni «opacha» deb atashadi? Nima uchun eng taniq, gerdaygan yigitlar ham uning nomini toq aytolmay «Muhayyoxon» deyishadi? Nima uchun qariyalar ko'cha-ko'yda uning salomiga bajonidil alik olish bilan qanoat qilmay yana duo qilishadi? Militsiya hushyorxonaga olib ketgani mashinaga sololmayotgan bir badmast «Muhayyoxon kelayotibdi» degan gapni eshitishi bilan o'zini mashinaga urgan emish...

Nega? Nima uchun?

Bularning sababini hech kim bilmas, zotan bu to'g'risida o'ylab ko'rish hech kimning xayoliga ham kelmas, har qanday fikr-mulohaza, o'y-xayollar patday to'zg'ib ketar edi.

«Har kimniki o'ziga, oy ko'rinar ko'ziga», degan gap bor. Muhayyoni kelin qilish orzusi bag'rini o'rtab yurgan ota-onalar, etagining shamoliga ko'kragini tutgan yigitlar mahallada ozmikan? Lekin bu to'g'rida biron kishi og'iz ochmas, «notavon ko'ngil» degan dashnom andishasi hammaning ham tilini bog'lar edi.

Bu baxt qushi kimning, qaysi bir toleyi baland yigitning boshiga qo'nar ekan? Hammaning tilida shu savol, lekin hammaning dilida ezgu bir tilak: «Hoyim, tengi topilsin!»

O'sha yili mart kunlarining birida qor aralash yomg'ir yog'ib berdi. Yomg'irdan qochib mahalla magaziniga tiqilgan odamlar orasida quloqma-quloq: «Muhayyoni falonchining o'g'li parkda qo'ltiqlab yurgan emish», degan gap yurib qoldi.

Mahalla bir seskanib tushdi. Qor aralash yomg'ir zabtiga olganiga qaramay, ayniqsa, xotin-xalaj shaloplab u yoqqa yugurdi, bu yoqqa yugurdi, kechgacha hamma gap ma'lum bo'ldi: Muhayyo tuzukkina bir odamning o'g'li Salimjon degan yigitga unashilgan ekan, yaqinda to'y emish. Yigit talaba ekan, hafsalalik odamlar atayin institutga borishdi, uning darsdan chiqishini kutib, ko'rib kelishdi. Ko'rgan odamlarning aytishiga qaraganda ularni bir-biriga xudoning o'zi bichib tikkan, ikkovi dunyoning ikki burchagida bo'lsa ham bir-birini qidirib topar ekan.

Birov «Yoshlar o'zlari topishishibdi», birov «Ikkovining ota-onasi niyat qilgan ekan», deyishdi. Nima bo'lsa bo'ldi-yu, to'y kelasi shanba kuniga tayinlandi.

To'y ikki yoshning, ikki xonadonninggina emas, ikki mahalla, butun yor-do'stlarning to'yi bo'ldi. Yer va tomlarni odam, bola-chaqa bosib ketdi. Xursand bo'lmagan odam yo'q edi. Ashula, yalla, o'yin, askiya, qiziqchilik, gur-gur kulgi... Bularni oralab yor-do'stlar yoshlarga eng yaxshi tilaklar tilashar edi. To'rga yaqin o'tirgan talabalar — Salimjonning o'rtog'laridan biri Naimjon degan yigit so'z oldi:

— Men hamma yaxshi tilaklarga qo'shilaman, shu bilan birga o'zim ham kichkina bir tilakni aytmoqchiman. Men oila qurganim yo'q, lekin ko'p oilalarga razm solib bir fikrga keldim. Bilmadim, vaqti kelganda bu fikrimni o'zim amalga oshira olamanmi, yo'qmi... Lekin, shundoq bo'lsa ham, do'stim Salimjon bilan kelinimiz Muhayyoxonga shuni aytmoqchiman: qadimdan oilada er general, xotin soldat bo'lib kelgan ekan, endilikda xotinlardan ham generallar chiqayotibdi-ku, lekin erkaklar soldat bo'lgani uncha unashmayapti...

Qiyqiriq, chapak bo'lib ketdi. Kimdir luqma tashladi:

— Yashasin general xotinlar! Soldatlikka unamagan erkaklar sudga berilsin!

— Yo'q, — dedi Naimjon, — mening tilagim boshqa. Men Salimjon bilan Muhayyoxon bir-biriga general emas, itoatli, fidokor, sodiq soldat bo'lishini istar edim!

Boyagidan ham qattiqroq qiyqiriq, kulgi ko'tarildi. Ayniqsa ayollar huzur qilib kulishar, fidokorona chapak chalishar edi. Naimjon joyiga o'tirayotib Muhayyoga ko'z tashladi. Muhayyo so'zlaganiga qulluq, so'zni o'rinlatganiga tasanno ma'nosida jilmayib bosh egib qo'ydi. Shu choq uning bilagini muzday qo'l qattiq g'ijimladi. Muhayyo seskanib Salimjonga qaradi. Rangi bo'zarib ketgan, entikkan Salimjon nafasi titrab:

– To'g'ri o'tiring, bo'yingiz qiyshayib qoladi! – dedi.

Naimjon uning nima deganini eshitmagan bo'lsa ham vazohatini ko'rib rashk qilganini fahmladi-yu, qattiq xijolat bo'ldi.

Muhayyo ichida: «Nahot rashk qilayotgan bo'lsa? Xudo urdimi... Gapi ma'qul bo'lmadi shekilli», degan xayolda hazillashdi:

– Xo'p, mayli, siz general, men soldat! – deb kuldi.

Xayriyat, shu choq davrada o'ynayotgan qiz Salimjonning ro'parasiga kelib o'yinga tortgani muqom qilib turib oldi-yu, bu gap qiyqiriq ostida qolib ketdi.

To'y qandog' xush-xursandchilik bilan boshlangan bo'lsa shundoq tugadi. «Tengi topilsin» deganlar «xayriyat» deb erkin nafas olishdi.

Kunlar o'ta boshladi. Oradan ko'p o'tmay shu ma'lum bo'ldiki, to'y kechasi Salimjonga Naimjonning so'zi emas, o'zi ma'qul bo'lmagan. Muhayyo qarab bosh egganida haqiqatan ham rashk qilgan ekan.

Uning rashkehiligi kundan-kun avjiga chiqar edi. To'y sabab bo'lib Muhayyoning bitta imtihoni kuzga qolgan edi, shunga tayyorlik ko'rmoqchi bo'lganida, Salimjon: «O'sha fakultetda o'qimaysan!» deb turib oldi, aftidan, Naimjon shu fakultetda o'qir edi.

Shundan keyin kunlar rashk bilan boshlanib, rashk bilan tugaydigan bo'lib qoldi: «Falonchini taniysanmi?», «Bu kitobni kimdan olding?», «Ko'chada kimlarni ko'rding?»

Bir kuni ikkovi teatrqa bordi. Birinchi pardadan keyin Muhayyo Salimjonni muzqaymoq yeyishga taklif qildi. Ne ko'z bilan ko'rsinki, qahvaxonaning kiraverishida Naimjon limonad ichib o'tirar edi. Salimjon «Muzqaymoq bahona, diydor g'animat ekan-da», degan ma'noda yalt etib Muhay-

yoga qaradi. Naimjon mulozamat ko'rsatib darhol o'rnidan turdi, avval Muhayyoga qo'l uzatdi. Muhayyo ichidan qirindi o'tayotgan bo'lsa ham to'ydagi gap xayolida ham yo'qligini Salimjonga pisanda qilish uchun jilmayib so'rashdi. Salimjon birdan burildi-yu, juda ham zarur ishi borday shoshganicha tashqariga otildi. Ketidan yugurib kelayotgan Muhayyo unga avtobus bekatida yetib oldi.

Salimjon yo'lda biroz hovuridan tushganday bo'lgan edi, uyga kelib yana jazavasi qo'zidi: ustki ko'ylagini yechib uloqtirdi, ota-onasi eshitmasin uchun Muhayyoning burniga burnini ishqaguday bo'lib sekin baqirdi:

— Men sizni ulgurji olganman, xonim, ko'tara savdo bo'lgansiz! Ko'zingiz ham, qo'lingiz ham, jilmayishingiz ham shunga kiradi!

Muhayyo Salimjonning vujudi qaqshab to'lg'anayotganini ko'rib yoniga o'tirdi, qo'lga tushib qolgan gazeta bilan yelpindi, uzoq yelpindi. Salimjon anchadan keyin biroz yumshadi, lekin Muhayyoga xo'mrayib qaradi. Muhayyo ma'yus jilmayib turar edi. Salimjon hozir uzr ma'nosida uning qo'lini ushlashga tayyor edi, lekin erkaklik g'ururi yo'l bermadi, buning o'rniga chuqur xo'rsindi. Muhayyo yelpishdan to'xtadi va jilmayib dedi:

— Salimjon aka, agar siz meni rashk qilmasangiz o'ksir edim, chunki, eri rashk qilmaydigan xotinning hayoti yovg'on oshga o'xshasa kerak, deb o'ylayman. Bir o'qituvchimiz: «Rashk xususiy mulkchilik kayfiyatidan tug'ilgan», degan edi, yolg'on! Bema'ni gap! «Bulbul rashk otashida kuyib sayraydi», deb eshitganman, mana bunga ishonsa bo'ladi. Rashk juda-juda chiroyli narsa, lekin siz buning xunugini chiqarib yuboryapsiz. Hozir shundoq bo'lyaptiki, go'yo men bir xalta yong'og'-u ehtiyot qilmasangiz, mahkam ushlamasangiz to'kilib-sochilib ketaman! Bunaqa rashk xotin kishiga malol keladi, qattiq tegadi!..

Muhayyo uning «bulbul bo'lib qilgan xonishlari»dan ba'zi birini aytib berdi.

Salimjon uning bir-ikki e'tiroziga yon berganday bo'ldi-yu, qilmishlari nohaq ekanini anglagan sayin jirillay boshladi. Muhayyo gapni ortiq cho'zib o'tirmadi.

Shundan keyin Salimjon, har nechuk, insofga kelganday bo'ldi, xarxasha kamaydi, hatto yoshlar balida bir yigit Muhay-

yoni o'yinga tortib birga o'ynaganda e'tibor qilmaganday qattiq-qattiq gapirib, kulib o'tirgan bo'ldi.

Biroq keyin ma'lum bo'ldiki, Salimjon xarxasha qilmagani bilan butun dardini ichiga solib yurgan ekan, bir kuni yorildi.

Salimjon kechasi yomon tush ko'rdi: burni boltaga o'xshagan, o'zi qop-qora bir barzangi Muhayyoni bir oyog'idan sudrab ketayotgan emish. Muhayyo dod solish, yig'lash o'rniga nuqul kular emish. Salimjon uyg'ondi, lekin hali esini o'nglamasdan Muhayyoga chang soldi. Mast uyquda yotgan Muhayyo erkalanib ingradi. Hamon es-hushini o'nglamagan Salimjon irg'ib turdi-yu, Muhayyoni bo'g'di. Muhayyo pitirladi, xirilladi. Salimjon uni qo'yib yuborgan edi, karavotdan polga gursillab tushdi. Salimjon nima bo'lganini hanuz idrok etolmay shoshib o'rnidan turdi, chiroqni yoqib yubordi. Muhayyo og'zidan ko'kragigacha laxta-laxta qon kelib chalqancha yotar edi. Salimjon dodlab hovliga otildi va «dada», deb shunaqa baqirdiki, butun xonadon uyg'onib yugurib chiqdi.

Uyga kirib Muhayyoni ko'tarishdi. Uning ko'kragidagi qon emas, sochini tang'ib yotgan qizil ro'moli ekan. Salimjonning titrog'i biroz bosildi.

«Tez yordam» mashinasi Muhayyoni hushsiz holda kasalxonaga olib ketdi.

Bemorning ahvoli tang bo'lgani uchun yarim kechasi maxsus chaqirilgan shifokor Murod Ali bir kecha-yu bir kunduz uning tepasidan ketmadi.

Muhayyoni kasalxonaga kuzatib borgan qaynatasi o'g'lini so'roqqa tutdi. Salimjon bo'lgan voqeani qo'rqqanidan boshqacha qilib aytdi: «Tushida erkalanib falonchining nomini aytdi. O'zimning ham gumonim bor edi», dedi. Otasi peshonasiga bitta urib, «Chiroyli xotinning xosiyati yo'q demovdimmi, o'g'lim», dedi. Salimjon shunaqa demasdan «uyqusirab bo'g'ibman», deb qo'ya qolsa ham bo'lar ekan, bundoq deganidan keyin kasalxonaga borishi ota-onasining oldida noqulay bo'lib qoldi.

Muhayyo kasalxonadan chiqib to'g'ri o'z uylariga bordi. Bunga sabab Salimjonning qilmishi, kasalxonaga ko'rgani kelmagani emas, o'sha dargohdan zada bo'lib qolgani, o'q yeb yiqilgan qushday butun vujudi bilan qochishga talpingani edi.

Muhayyo bo'lgan voqeani ota-onasidan avval yashirsa ham keyin aytib berdi va eti junjikib: «Bosinqiraydigan kasali bor ekan», dedi.

Bir kun o'tdi, uch kun o'tdi, o'n kun o'tdi, na Salimjon, na qudalar, hech kim yo'qlamadi.

Mahallaga alvasti mish-mish bosh tiqdi: «Muhayyoning yaxshi ko'rgan yigiti bor ekan, uyqusida alahsirab otini aytib qo'yibdi», «Muhayyo birov bilan o'ynashib yurar ekan, Salimjon yarim kechasi kelsa birov devor oshib ketgan emish», «Muhayyo bokira emas ekan, eri insof qilibdi — sharmanda bo'lmasin deb shu choqqacha xotin qilibdi»...

Oyning oxirida butun oila kechki dasturxon ustida edi, birov ko'cha eshigini qoqdi. Muhayyo chiqdi. Quda tomon Muhayyoning yuklarini ikki mashina qilib berib yuboribdi. Muhayyo qaytib voqeani ota-onasiga aytdi va bulardan so'z chiqishini kutmay daftardan bir varag'ini shartta yirtib oldida, xat yozdi: «Men o'zimga tegishli hamma narsani, ya'ni jonimni olib kelganman, sizlarga hech qanaqa da'vom yo'q», dedi va xatni ota-onasiga ko'rsatdi. Muborakxonim ko'ziga yosh oldi. Hakimjon «Yaxshi javob!» dedi. Muhayyo chiqib, shofyorga xatni berib, yukni qaytarib yubordi.

VASIY

Bu yillar davomida Marg'uba Hakimjondan keyin to'rtta erga tegdi, beshovidan ham yolchimaganidan keyin hammasidan o'ch olish uchun har biridan qolgan yuq—uzuk bilan o'zidan besh yosh kichik, tabiatan xotin olishdan ko'ra, mol-dunyolik xotin bo'lsa uylanishga moyil Javlon degan yigitga tegib oldi. Uning o'lgan xotinidan Muattar degan qizi bo'lib, bolalar uyida ekan. Buni Marg'uba ikki yildan keyin bildi. Bular bir-ikki yil binoyidek turmush qilishdi, keyin Javlon qiliq chiqardi: bir joyda ko'p ishlamaydigan, tez-tez ichadigan, xotin-xalajga aylanishadigan bo'ldi. U ba'zan ko'cha-ko'yda yiqilib qolar, Marg'uba uni goh birovlarining qaznog'idan, goh birovlarining karavoti ostidan sudrab chiqarar edi. Shifokor Murod Ali singlisi Marg'ubadan allaqachonlar yuz o'g'irgan edi. Anvarning onasi qazo qilgan kunlarda yuz ko'rishdi-yu, biron oydan keyin ko'chirtirib keldi. Bunda Murod Ali bir tomondan yolg'izligini o'ylagan bo'lsa, ikkinchi

tomondan, jigarchilik ekan, singlisiga achinib, Javlon bu yerda biroz bo'lsa ham tiyilarmikan, degan xayolga borgan edi. Biroq Javlon tiyilmadi, qayta Marg'ubaning bir dardi ikki bo'ldi: bir tomondan Javlonning jafosini tortsa, ikkinchi tomondan, qon yutib yurganini Murod Alidan yashirishi kerak edi. Uyda tovush chiqarmaslik uchun Marg'uba tishini tishiga qo'ygan sayin Javlon haddidan oshaverdi. Ichkisi kelsa o'zini Marg'ubadan farzand bo'lmaganidan alamzada ko'rsatar, biron xotinga aylanishsa Marg'ubaning qariligini yuziga solar, hatto birovlarning oldida ham uning betini so'rib tashlangan husayni uzumga o'xshatar, «Bir qop saksovulday g'ichirlamay-shiqirlamay o'l», deb kular edi. Avvalo Hakimjonning kulgisiga, undan keyin Murod Ali va qolaversa, qavm-qarindoshning ta'nasiga qolmaslik uchun Marg'uba Javlondan ajralishni xayoliga ham keltirmas, aksincha, uning oyog'iga ming bir kishan solish yo'lini ko'zlar edi. Uning oyog'iga solingan hamma kishanlar vaqt-soati bilan zangladi, parchalandi, endigi yangi, hali-veri zanglamaydigan kishan Murod Alidan qolgan hovli-joy, mashina, kassadagi naqd pul, Anvarning onasidan qolgan bir dunyo taqinchoqlar edi. Anvarning boshi ochiq. Muhayyo bilan munosabat paydo qilishi boshqa hamma dahshatlardan tashqari mana shu kishanning zanglay boshlashi, vaqti kelib parchalanishi xavflini tug'dirar edi.

Marg'uba yuragi hovliqib. Anvarning kelishini ham kutmadi, odatdagidan kamroq va tezroq pardozi qildi: havorang shohi ko'ylagini, baland poshnasi orqaroqqa ketgan amirkon tufisini kiydi, taqimiga tushadigan uzun, lekin ingichka ulama sochini soldi, bo'yniga qizil marjon, qulog'iga sariq baldoq taqdi, yuziga upani qalin surkab yonog'idagi ko'k xolini ko'mdi, gajaklarini chakkasiga tupuk bilan yopishtirdi. chamandagul do'ppini sap-sariq farqi ustiga qo'ndirdi. nafarmon ro'molchaga atir sepib ko'kragiga tiqdi-da, Muhayyoning onasi Muborakxonni qidirib ketdi. Muborakxonim omonat kassada ishlar ekan. Marg'uba yog'och panjaraning darchasidan boshini tiqib, salom yo'q, alik yo'q, sayrab ketdi: «Megajin qizingizni yig'ishtirib olasizmi, yo'qmi! Bitta yigitning shoxini sindirganlaring yetmasmidi, endi mening jyanim qoldimi!.. Go'ristonda qo'ymasa, ko'chada qo'ymasa!»

Muborakxonim Marg'ubani ilgari ko'rganini, lekin eshitgan edi, hushi uchib ketdi, minda **ALIFBAYT**

xijolat bo'lib darrov uni ko'chaga olib chiqdi, xilvat darvoza-xonaga olib kirdi; Marg'uba Muhayyo to'g'risida aqlga sig'maydigan, og'izga olib bo'lmaydigan gaplarni gapirayotgan bo'lsa ham qarshi so'z aytisa shovqin solib odam to'plashidan qo'rqib og'irlik qildi, tezroq jo'natish payidan bo'ldi; lekin nomuslarga o'lib bo'ldi. Uyga borib Muhayyoning terisiga somon tiqish uchun ishining tamom bo'lishini kutdi.

Marg'uba Muborakxonimni «loyday qilib» hordig'i chiqqandan keyin «Endi qizini tergasa ham tergaydi, tergamasa ham tergaydi», deb xotirjam bo'ldi-yu, bu haqda Anvarga indamay qo'ya qoldi.

Shu kuni kechki ovqatdan keyin ko'cha eshigi taqilladi. Anvar chiqdi. Eshik oldida sochlari to'zg'igan, ko'ylak yoqasi yirtilgan o'sha qiz qon-qon yig'lab turar, nuqul: «Bu qandoq gap! Bu qandoq bedodlik!» der, boshqa so'z aytgani o'pkasini sira bosolmas edi. Anvar ne mashaqqat bilan uni sal yupatib gap so'radi. Qiz onasiga Marg'uba aytgan gaplarni, ilon po'st tashlaydigan tuhmatlarni aytib berdi va «Hozir ammingiz bilan bo'lganimcha bo'laman», deb ichkariga intildi. Uning ahvolini ko'rib Anvar ham yig'laguday bo'ldi, lekin yo'lini to'sdi, bu gaplarning tagiga yetishni va'da qilib, avtobus bekatiga eltib qo'ydi.

Anvar qaytib kelganda ammasi asabiy kayfiyatda titroqi nafas chiqarib choy puflar edi.

— Ha, muncha hayallading, kim ekan? — dedi. G'azab vujudini tish og'rig'iday qaqshatayotgan Anvar biron dag'al gap aytib qo'ymaslik uchun darrov javob bermadi, borib radioning qulog'ini burar ekan, do'ng'illadi:

— O'sha o'zingiz bilgan qiz... — dedi.

Marg'uba zag'chaday shaqilladi:

— Shunaqami. juvon o'lgur senga ham qizman dedimi?

Anvar baqirib berdi:

— Menga hech narsa degani yo'q, — dedi va o'zining tovushi o'ziga erish tuyulib biroz tushdi, — men uni ikki marta ko'rdim, xolos... Otini ham bilmayman!.. Lekin bekor boribsiz, amma! Shunaqa gumoningiz bor ekan, avval o'zimdani so'rasangiz bo'lmasmidi?

Marg'uba kelib uning yoniga o'tirdi va guvillayotgan radiom o'chirdi.

- Lituz.com

Elektron kitoblar

**To'liq qismini Shu tugmani
bosish orqali sotib oling!**